

ele alınmış, ardından Allah'a nisbetinde veya yorumlanmasında farklı görüşler ileri sürülen "şey, zât, nefis, sûret" gibi haberî sıfatlara geçilerek uzun açıklamalarda bulunulmuştur.

Sübki'nin "benzeri bulunmayan bir kitap" diye nitelediği *el-Esmâ' ve's-şifât* ilâhî isim ve sıfatları naslara, özellikle hadislerle dayanarak ispat etmeye ve Selef âlimlerinin görüşleriyle açıklamaya çalışır. Ebû Süleyman el-Hattâbî ile Ebû Abdullah el-Halîmî'den, yer yer de Ebû İshak el-İsferâyînî ve Ebû Mansûr el-Ey-yûbî'den faydalanılarak hazırlanan eserde zaman zaman müellifin kendine has görüşlerine de rastlanır. Eserdeki bazı ifadelerle İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'inde yer alan bilgiler arasında benzerlik bulunduğu kabul edilir (Vadet, s. 266-267). Gazzâlî, haberî sıfatları bir araya getirmek amacıyla eser telif edip bu sıfatları çeşitli bablar halinde ele alan kimsenin isabetli bir yol takip etmediğini, zira Hz. Peygamber'in muhtelif ifadelerinde geçen bu kavramların yer aldıkları kompozisyonlardan tecrit edildiği takdirde teşbihi andıran mânalar taşıyabileceklerini söylerken (*İlcâmü'l-'avâm*, s. 75-76) Beyhakî'nin bu eserini veya İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'ini kastetmiş olmalıdır.

Âlimlerin başvurduğu önemli bir kaynak olan *el-Esmâ' ve's-şifât*'ın İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1370; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1307; Âtîf Efendi Ktp., nr. 598). Eser ilk olarak Muhammed Muhyiddin el-Ca'ferî'nin tahkikiyle Hindistan'da (1313), daha sonra M. Zâhid Kevserî'nin tahkikiyle Kahire'de (1358) yayımlanmıştır. Bu neşrin daha sonra ofset baskısı da yapılmıştır (Beyrut 1405/1984). *el-Esmâ' ve's-şifât* Abdullah b. Ahmed el-Ensârî tarafından *Değâ'ıku'l-işârât ilâ me'âni'l-esmâ' ve's-şifât* adıyla ihtisar edilmiştir (Beyrut 1988).

BİBLİYOGRAFYA:

Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1358 — Beyrut 1405/1984; Gazzâlî, *İlcâmü'l-'avâm 'an 'ilmi'l-kelâm* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1406/1985, s. 75-76; Sübki, *Tabakât*, IV, 9; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1391; Ahmed Atıyye el-Gâmidî, *el-Beyhakî ve mevâfihü mine'l-ilâhiyyât*, Medine 1412/1992, s. 67-68; Jean-Claude Vadet, "Tradition islamique et es'arisme dans le Livre des noms et attributs divins d'al-Bayhaqî", *BEO*, XXX (1978), s. 253-269.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ESMÂ bint UMEYS

(أسماء بنت عميس)

Ümmü Abdillâh Esmâ bint Umeys
b. Ma'bed (Ma'd) el-Has'amiyye
(ö. 40/661 [?])

Kadın sahâbî.

Babası Umeys b. Ma'bed ve ünlü damatlarla sahip olmakla tanınan annesi Hind (Havle) bint Avf da sahâbidir. Esmâ'nın on veya dokuz kardeşinden Meymüne bint Hâris Hz. Peygamber'le, Ümmü'l-Fazl Lûbâbe bint Hâris Hz. Abbas'la, Selmâ (Sülmâ) bint Umeys Hz. Hamza ile, kendisi de tanınmış sahâbîlerle evlenmiştir. Esmâ bint Umeys'in, Hz. Peygamber Dârülerkam'a girmeden önce müslüman olup ona biat ettiği kaydedilmektedir. İlk kocası Ca'fer b. Ebû Tâlib'le Habeşistan'a hicret etti. Abdullah, Muhammed ve Avn adlı çocuklarını burada dünyaya getirdi. İbn Hişâm bu çocuklardan sadece Abdullah'ın adını zikreder (*es-Sîre*, I, 323; IV, 359). Hicretin 7. yılında (628) kocasıyla birlikte Habeşistan'dan Medine'ye geldi. Ca'fer b. Ebû Tâlib Mûte Savaşı'nda şehid olunca (Cemâziyelevvel 8/Ağustos 629) Hz. Ebû Bekir'le evlendi (Şevval 8/Ocak 630). Bu evlilikten, Vedâ haccına giderken yolda dünyaya getirdiği Muhammed doğdu. Hz. Ebû Bekir vefat edince vasiyeti üzerine kendisini Esmâ yıkadı. Daha sonra ilk kocası Ca'fer'in kardeşi Hz. Ali ile evlendi; ondan Yahyâ ve Avn (bazı rivayetlere göre Muhammed el-Asgar) adında iki çocuğu oldu.

Esmâ bint Umeys Habeşistan'dan döndüğü günlerde kendisini kızı Hafsa'nın evinde görüp tanyan Hz. Ömer, Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin sevak ve fazilet bakımından daha ileride olduğunu söyleyince Esmâ ona itiraz etmiş, kendilerinden önce hicret edenlerin Hz. Peygamber'den ayrıldığını, aç olanların onun tarafından doyurulup cahillerinin eğitildiğini, kendilerinin ise yurtlarından uzakta başka din mensuplarının arasında yaşamaya mecbur kaldıklarını söylemiştir. İlk hicret edenlerden daha az sevaba nâil olma düşüncesi kendisini rahatsız ettiği için durumu Hz. Peygamber'e sormuş, Resûl-i Ekrem de Hz. Ömer ile arkadaşlarının bir hicret sevabı, kendilerinin ise hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicret etmeleri sebebiyle iki hicret sevabı kazandıklarını belirtmiştir (Buhârî, "Meğâzî", 38; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 169).

Esmâ'nın rüya tabirinde yetenekli olduğu, Hz. Ömer'in zaman zaman bu konuda onun görüşünü aldığı nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in son hastalığında, rahatsızlığının zâtülcenp olduğu düşüncesiyle Habeşistan taraflarında kullanılan acı bir ilâci Resûlullah'ın istemesine rağmen kendini kaybettiği sırada ağzına sürenlerden biri de Esmâ idi. Hz. Peygamber, bu tatsız ilâcın Habeşistan'dan gelen kadınların işi olduğunu söyleyerek onu ağzına koymamaları yolundaki ikazına uymadıkları için amcası Abbas dışında orada bulunan herkesin ağzına bu ilâcın sürülmesini isteyince Esmâ da bu acı ilâci tatmak zorunda kaldı (İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 754-755). Taberî'nin rivayetinde, Resûl-i Ekrem'in hastalığını tahmin edip ona ilâc verenin Esmâ olduğu ifade edilmektedir (*Târîh*, III, 196).

Esmâ bint Umeys'in mârifetli bir hanım olduğu anlaşılmaktadır. Kocası Ca'fer-i Tayyâr şehid olduğu zaman onun ölüm haberini Resûl-i Ekrem'in bizzat evine gelerek haber verdiği saate kadar kırk deri tabakladığını söylediğine bakılırsa dericilikle uğraştığı (İbn Sa'd, VIII, 282), Habeşistan'da öğrendiği şekilde Hz. Fâtıma'ya (Abdülhay el-Kettânî, II, 380) veya Zeyneb bint Cahş'a (İbn Kuteybe, s. 555) tabut yaptığı, göz değmesinden sık sık rahatsızlanan Ca'fer'den olan çocuklarına Hz. Peygamber'den izin alarak rukye* uyguladığı (Tirmizî, "Tıb", 19) rivayet edilmektedir.

Hz. Ömer, ilk müslümanlardan olmasını ve İslâm'a hizmetini dikkate alarak Esmâ bint Umeys'e 1000 dirhem maaş bağladı. Esmâ, oğlu Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır valisi olduğu sırada 38 (658) yılında Muâviye kuvvetleriyle çarpışırken öldürüldüğünü öğrenince çok üzüldü. Evinin mescid olarak kullandığı bir odasına kapanıp öfkesine hâkim olmaya çalışırken göğüslerinden kan geldiği nakledilmektedir. Bu olaydan iki yıl sonra da kocası Hz. Ali'yi kaybetti. Kaynaklarda Esmâ'nın Hz. Ali'den sonra vefat ettiği kaydedilmekle beraber bir rivayette (*El² Suppl.* [Fr.], s. 92) 39 (659-60), diğer bir rivayette ise 40 (661) yılında vefat ettiği belirtilmektedir.

Esmâ bint Umeys'ten rivayet edilen altmış hadisten biri *Şahîh-i Buhârî*'de yer almıştır. Diğer dört *Sünen* ile *Müsned*'de (VI, 369-370, 438) bulunan rivayetlerini kendisinden oğulları Abdullah ve Avn b. Ca'fer, torunu Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, kız kardeşlerinin oğul-

ları Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Şeddâd, ayrıca Urve b. Zübeyr, Saîd b. Müseyyeb ve Şa'bî gibi âlimler nakletmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 369-370, 438; Buhârî, "Meğâzî", 38, 83; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 169; Tirmizî, "Tıb", 19; İbn Hişâm, *es-Sıre*, I, 257, 323; IV, 359, 369; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 280-285; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 71, 107-108; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 171, 173, 205, 210, 282, 555; Taberî, *Târîḥ*, III, 124, 195-196, 240, 421, 426, 428, 433; V, 154; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 74-76; İbn Hazm, *Cemhere*, Beyrut 1403/1983, s. 38, 68, 390-391; İbn Beşkûvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'i'l-mübheme* (nşr. İzzeddin Ali Seyyid — Muhammed-Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1987, I, 139-140; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafıve*, II, 61-63; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 14-15; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXV, 126-128; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 282-287; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 489-491; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 398-399; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VII, 754-755; Hazrecî, *Hu-lâsatü Tezhib*, s. 488; Mehmed Zihni, *el-Hakâik*, İstanbul 1310-11, I, 154-155; a.mlf., *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 34-35; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, I, 57-58; Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ*, Beyrut 1987, I, 222-223; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 141; II, 284, 339, 380; "Esmâ bint Ümeys", *DMT*, II, 164; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 12; Ch. Pellat, "Asmâ bint Ümays", *El'2 Suppl.* (Fr.), s. 92.

M. YAŞAR KANDEMİR

ESMÂ bint YEZİD

(اسماء بنت يزيد)

Ümmü Seleme (Ümmü Âmir)

Esmâ bint Yezîd b. Seken el-Ensâriyye
(ö. 30/650 [?])

Kadın sahâbî.

Evs kabilesinin Abdüleşheloğulları'na mensuptur. Adının Fûkeyhe olduğu da söylenmekte (İbn Sa'd, VIII, 319), ancak Fûkeyhe bint Seken'in Benî Sevâd'a mensup bulunduğu anlaşılmaktadır (İbn Hacer, *el-İşâbe*, VIII, 76). Babası Yezîd ve kız kardeşi Havvâ da sahâbîdir. Muâz b. Cebel'in halasının kızı olan Esmâ Hz. Peygamber'e biat eden hanımlardandı. Bey-atürrıdvân'da bulunduğu ve Resûl-i Ekrem'e burada biat ettiği de söylenmektedir. Esmâ'ya ashop arasında şöhet kazandıran olaylardan biri onun kadınları temsilen, sahâbîlerle birlikte oturmakta olan Hz. Peygamber'in huzuruna giderek veciz bir konuşma yapmasıdır. Bu konuşmada şunları söylemiştir: "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Ben sana kadınların elçisi olarak geldim. Allah seni bütün erkek ve kadınlara peygamber göndermiştir. Biz sana ve senin rab-

bine iman ettik. Kadın olduğumuz için evlerinizde kapanıp kalmış, nefislerinizi tatmin etmiş ve çocuklarınızı karnımızda taşımışızdır. Siz erkekler ise cuma namazı kılmak, camiye ve cemaate çıkmak, hastaları ziyaret etmek, cenazelerde bulunmak, birden fazla hacca gitmek gibi hususlarda bize üstünlük sağlamış bulunuyorsunuz. Bütün bunların en önemlisi Allah yolunda cihad etmektir. Fakat siz hac veya umre için yahut düşmanla savaşmak üzere evinizden çıktığınız zaman mallarınızı biz koruruz, ipelik eğirip size elbise yaparız, çocuklarınızı besleriz. Buna göre bizler sizin kazandığınız hayır ve sevaplarda size ortak olamaz mıyız?" Esmâ'nın bu sözlerini takdir eden Resûl-i Ekrem ashabına, "Siz bir kadından, din konusunda soruduğu bir soruda bundan daha güzel söz işittiniz mi?" dedikten sonra Esmâ'ya dönerek şunları söyledi: "Ey hanım, iyi anla ve seni buraya gönderen hanımlara da iyice anlat ki bir kadının kocasıyla güzel geçinip onun hoşnutluğunu kazanması sevap bakımından o saydığın üstünlüklerin hepsine denktir" (İbnü'l-Esîr, VII, 19). Bu olaydan sonra Esmâ "hatîbetü'n-nisâ" lakabıyla anılmıştır.

Esmâ bir başka gün de Hz. Peygamber'e giderek kadınların hayızdan ve cünüplükten nasıl temizleneceklerini sormuş, onun bu tavrını takdir eden Hz. Âişe, utanma duygusunun ensar kadınlarının dinlerini öğrenmesine engel olmadığını belirtmiştir. *Şahîḥ-i Müslim*'de bu konuyu soran hanımın Esmâ bint Şekel olduğu kaydedilmekteyse de ("Hayız", 61; ayrıca bk. "Tahâret", 110) ensar arasında Şekel adında bir kişinin bulunmadığı, Seken adının yanlış olarak Şekel diye kaydedildiği anlaşılmaktadır (İbn Hacer, *el-İşâbe*, VII, 485-486; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 399-400).

Esmâ bint Yezîd'in Hayber Gazvesi ile Mekke'nin fethine katıldığı, Yermük Savaşı'nda çadırının direğiyle dokuz Bizans askerini öldürdüğü rivayet edilmektedir. Bu savaşta bulunan ve Muâz b. Cebel'in yakını olan kadın sahâbînin bir başka Esmâ bint Yezîd olduğunu söyleyenler varsa da (İbnü'l-Esîr, VII, 18-19) hadis âlimlerinin çoğunun bu görüşe katılmadığı anlaşılmaktadır. Esmâ daha sonra Dimaşk'a yerleşti ve orada vefat etti. Zirikî 30 (650) yılı civarında öldüğünü söylerse de diğer kaynaklarda vefat tarihi kaydedilmemektedir.

Esmâ Hz. Peygamber'den seksen bir hadis rivayet etmiş olup bunların elli be-

şi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (VI, 452-461) ve *Kütüb-i Sitte*'de bulunmatadır. Kendisinden kız kardeşinin oğlu Mahmûd b. Amr el-Ensârî, âzatlısı Muhâcir b. Ebû Müslim, Şehr b. Havşeb ve Mücâhid b. Cebr gibi râviler hadis rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 452-461; Müslim, "Tahâret", 110, "Hayız", 61; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 434; VIII, 319-320; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 237-238; İbn Asâkir, *Târîḥu Dimaşk* (Şihâbî), VI, 33-39; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VII, 18-20; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 296-297; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 485-486, 498; VIII, 76, 226; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 399-400; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, VII, 523; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ*, İstanbul 1294, I, 35-37; Zeyneb Fevzâ, *ed-Dürrü'l-menşûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, Bulak 1312, s. 36; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 306; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, I, 66-68; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 340; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 12.

ALİ OSMAN ATEŞ

ESMÂÜ'r-RİCÂL

(bk. RİCÂLÜ'l-HADİS).

ESNAF

Osmanlılar'da

el sanatları ile uğraşanlarla
geçimlerini mal ve hizmet üretimi,
alım ve satımı ile sağlayanların
genel adı.

Üreticilerin meşgul olduğu işe göre sınıflandırılmasından doğan esnaflık insanlık tarihi kadar eskidir. Osmanlı toplumundaki esnaflığın kökenleri daha önceki Türk-İslâm devletlerine kadar uzanır. Her esnaf kolunun kendine mahsus gelenekleri ve her mesleğin bir piri vardır. Meselâ Hz. Âdem çiftçilerin, Hz. İdrîs terzilerin, Hz. Yûsuf saatçilerin, Hz. Dâvûd demirci ve zırhçıların, Hz. Lokman hekimlerin, Hz. Muhammed tâcirlerin, Selmân-ı Fârisî berberlerin, Ahî Evran ise debbâğ esnafının piri sayılır. Genel olarak esnaf birlikleri "ehl-i hiref" adıyla da anılır. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda İstanbul'daki esnaf birliklerinin hangileri olduğunu tek tek adlarını vererek sayar (*Seyahatnâme*, I, 487 vd.). Osmanlılar'da esnaf denilen sanat ehli, devlete ait iş ve işyerlerinde çalışanlarla serbest çalışanlar şeklinde iki ana kısma ayrılır. Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığı çalışanlara "ehl-i hiref-i hâssa" denir. Devletin bunlar üzerinde doğrudan, esnaf teşekküllerine ve loncalara bağlı